

УДК 336.14:352

Н.Ю. Велентейчик, аспірантка

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, м. Луганськ, Україна

**РОЗВИТОК ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ РЕГУЛЮВАННЯ
МІЖБЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН****Н.Ю. Велентейчик**, аспірантка

Востоchnoукраинский национальный университет имени Владимира Даля, г. Луганск, Украина

**РАЗВИТИЕ ПОНЯТИЙНО-КАТЕГОРИАЛЬНОГО АППАРАТА
РЕГУЛИРОВАНИЯ МЕЖБЮДЖЕТНЫХ ОТНОШЕНИЙ****N.Y. Velenteychuk**, post-graduate student

Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Luhansk, Ukraine

**THE DEVELOPMENT OF THE CONCEPTS AND CATEGORIES OF THE
REGULATION OF INTERGOVERNMENTAL FISCAL RELATIONS**

Уточнено понятійно-категоріальний апарат регулювання міжбюджетних відносин у контексті забезпечення соціально-економічного зростання держави. Проаналізовано основні підходи до тлумачення поняття «міжбюджетні відносини»: економічний, фінансовий, організаційний, політичний, правовий, регулятивний. Розкрито сутнісні характеристики бюджетного регулювання, регулювання міжбюджетних відносин та фінансового вирівнювання. Для визначення співвідношення цих понять проведено семантичний аналіз, виявлено суперечності та неузгодженості щодо їх підпорядкованості та взаємозв'язку.

Ключові слова: міжбюджетні відносини, бюджетне регулювання, регулювання міжбюджетних відносин, фінансове вирівнювання, підходи.

Уточнен понятійно-категоріальний апарат регулювання міжбюджетних відносин в контексті забезпечення соціально-економічного зростання держави. Проаналізовані основні підходи до тлумачення поняття «міжбюджетні відносини»: економічний, фінансовий, організаційний, політичний, правовий, регулятивний. Розкрито сутнісні характеристики бюджетного регулювання, регулювання міжбюджетних відносин і фінансового вирівнювання. Для визначення співвідношення цих понять проведено семантичний аналіз, виявлені суперечності та несумісності щодо їх підпорядкованості та взаємозв'язку.

Ключевые слова: межбюджетные отношения, бюджетное регулирование, регулирование межбюджетных отношений, финансовое выравнивание, подходы.

This paper clarifies concepts and categories of regulation of intergovernmental relations in the context of socio-economic growth of the state. The basic approaches to the interpretation of the term "intergovernmental relations" such as economic, financial, organizational, political, legal and regulatory are analyzed. The essential characteristics of budget regulation, regulation of intergovernmental relations and financial equalization are investigated. Semantic analysis is applied for determining the relationship between these concepts. Contradictions and inconsistencies regarding their subordination and relationship are found.

Key words: intergovernmental relations, budget regulation, regulation of intergovernmental relations, financial equalization, approaches.

Постановка проблеми. Одним із ключових питань державної бюджетної політики є побудова міжбюджетних відносин і міжбюджетне регулювання. Акцентування уваги економічної науки і практики на цих інструментах останнім часом обумовлено певними причинами. Насамперед, до них слід віднести слабку розробленість методології розвитку міжбюджетних відносин. Проведення економічних реформ, динамічна зміна внутрішніх і зовнішніх соціально-економічних умов не супроводжувалося адекватними змінами в системі міжбюджетних відносин, регіональному та місцевому фінансовому управлінні через відсутність теоретичних розробок у цій галузі. Неefективність регулювання міжбюджетних відносин істотно гальмує соціально-економічні перетворення в регіонах, посилює фіскальні проблеми держави і дестабілізує розвиток економіки. У зв'язку з відсутністю комплексної наукової розробленості проблеми регулювання міжбюджетних відносин виникає необхідність у розробленні теоретичних основ, що дозволяють сформулювати ефективний механізм міжбюджетних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі міжбюджетні відносини розглядаються за різними аспектами. Це обумовлено тим, що вони є об'єктом вивчення науковців у сфері фінансів, права та державного управління, які розглядають

їх відповідно до напрямку та мети свого дослідження. Дослідженню категоріального апарату регулювання міжбюджетних відносин присвячено наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, серед яких: Н.А. Бак [1], А.С. Беседіна, О.Д. Василик, І.С. Волохова [4], Ю.М. Воробйов [5], Л.С. Грінкевич [6], Є.Г. Данченко [7], В.Ю. Дорош, О.П. Кириленко [13], А.С. Колесов, В.І. Кравченко [10], І.О. Луніна [11], В.М. Опарін, К.В. Павлюк, М.Г. Полозков [14], Г.Б. Поляк, О.Є. Суглобов [15], Н.А. Урман [6], А.Р. Фаттієва [16], В.М. Федосов, І.Я. Чугунов [17], В.Б. Шуба, С.І. Юрій та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Існує проблема неузгодженості основних понять з регулювання міжбюджетних відносин та відсутнє їх визначення у нормативно-правовій базі. У бюджетному законодавстві закріплено визначення тільки одного поняття «міжбюджетні відносини», інші ж поняття не знайшли свого відображення в нормативних актах. У зв'язку з цим виникає необхідність закріплення на законодавчому рівні єдиної понятійно-категоріальної системи щодо міжбюджетних відносин з метою розроблення методологічних засад їх регулювання.

Мета статті. Метою статті є аналіз підходів до змісту міжбюджетних відносин та визначення взаємозв'язку понять «бюджетне регулювання», «регулювання міжбюджетних відносин» та «фінансове вирівнювання».

Виклад основного матеріалу. Міжбюджетні відносини є економіко-правовою категорією, оскільки пов'язані з розмежуванням та правовим закріпленням за кожним рівнем влади видаткових повноважень, доходів, передачі коштів у формі міжбюджетних трансфертів. Відповідно до ст. 81 Бюджетного кодексу України міжбюджетні відносини – це відносини між державою, Автономною Республікою Крим та територіальними громадами щодо забезпечення відповідних бюджетів фінансовими ресурсами, необхідними для виконання функцій, передбачених Конституцією України та законами України [2].

Огляд наукової літератури з питань міжбюджетних відносин [2; 4, с. 23-24; 5, с. 29; 6, с. 111; 7, с. 36; 8, с. 39, 95; 11, с. 14; 14, с. 28; 15, с. 32-33, 65; 16, с. 62, 66] дозволив виділити та узагальнити шість основних підходів до визначення їх сутності: фінансовий, економічний, організаційний, правовий, політичний та регулятивний (рис. 1). Кожен з виділених підходів розглядає міжбюджетні відносини з певного погляду, наділяє їх відмінними ознаками, визначає свою специфічну мету.

Представники фінансового підходу розглядають міжбюджетні відносини як рух грошових коштів [5, с. 29] або фінансові потоки [8, с. 95; 14, с. 28], або відносини, що виникають у процесі розподілу та перерозподілу фінансових коштів між різними рівнями влади та управління через систему податкових платежів та міжбюджетних трансфертів [16, с. 66].

З позиції економічного підходу міжбюджетні відносини розглядаються як сукупність грошових розподільчих відносин, пов'язаних з розподілом та перерозподілом частини ВВП у межах країни з метою реалізації економічних функцій держави, таких як перерозподіл доходу і багатства, розподіл ресурсів між сферою матеріального виробництва й соціально-культурною сферою, між соціальними групами населення, між державою і місцевими органами влади різного рівня, між різними регіонами країни, а також для забезпечення стійкого, збалансованого й динамічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць [5, с. 29; 6, с. 111; 8, с. 39; 15, с. 32].

Організаційний підхід, що є найбільш поширеним серед науковців [4, с. 23-24; 5, с. 29; 7, с. 36; 11, с. 14; 14, с. 28; 15, с. 33], визначає міжбюджетні відносини як сукупність дій органів влади, пов'язаних з організацією міжбюджетних відносин у країні, або як відносини між різними рівнями влади та управління із приводу розмежування між ними функцій, видаткових повноважень, доходних джерел та бюджетного вирівнювання у вигляді міжбюджетних трансфертів з метою збалансування обсягів видатків, обу-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

мовлених законодавчо наданими повноваженнями й делегованими функціями, та їх доходів. Міжбюджетні відносини розуміються як механізм розмежування повноважень у фінансовій сфері (у процесі складання та виконання бюджету) між різними рівнями влади, спрямований на усунення суперечностей при закріпленні видаткових повноважень та джерел доходів між державним та місцевими бюджетами.

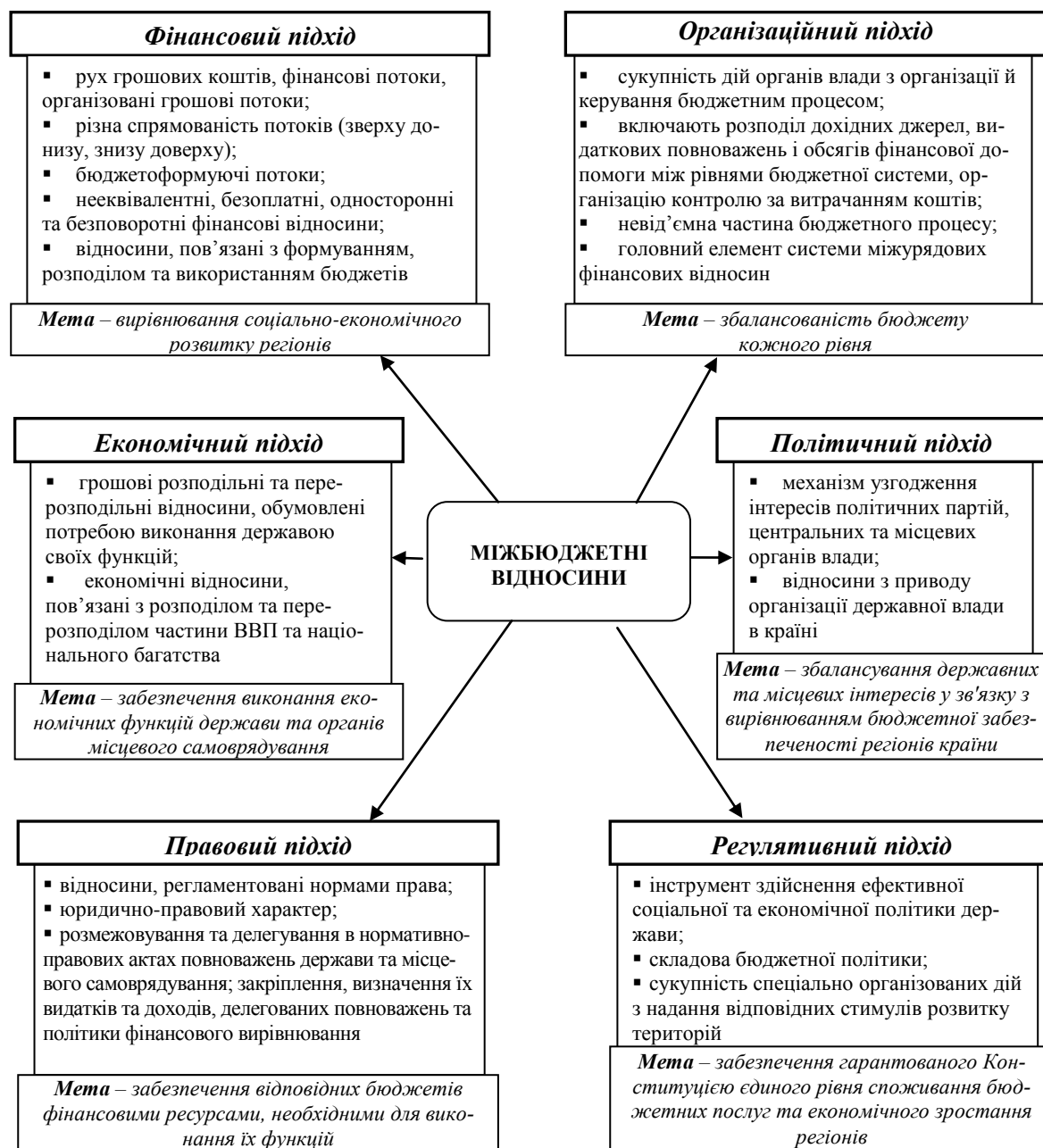

Рис. 1. Основні підходи до визначення поняття «міжбюджетні відносини»

Джерело: розроблено автором.

Міжбюджетні відносини з позиції правового підходу виражені як міжбюджетні правовідносини, тобто відносини між бюджетами, урегульовані нормами фінансового права [15, с. 65]. Прихильники правового підходу [2; 5, с. 29; 8, с. 39; 14, с. 28] визначають міжбюджетні відносини як відносини між бюджетами різного рівня в особі органів державної влади та місцевого самоврядування, що виникають у процесі складання, розгляду, затвердження та виконання бюджетів, які закріплені нормативно-правовими актами через розмежування та делегування повноважень держави та місцевого самов-

рядування, встановлення сфери їх спільних повноважень, законодавчого закріплення політики держави у сфері фінансового вирівнювання.

Представники політичного підходу [5, с. 29; 8, с. 39] розглядають міжбюджетні відносини як відносини між політичними партіями й організаціями органів центральної та місцевої влади, пов'язані з організацією державної влади в країні, реалізацією державних та місцевих інтересів, з ухваленням законодавства, яке максимально збалансовувало б державні та місцеві інтереси у зв'язку з вирівнюванням бюджетної забезпеченості адміністративно-територіальних одиниць у державі.

Прихильники регулятивного підходу розглядають міжбюджетні відносини як інструмент здійснення ефективної соціальної та економічної політики держави [16, с. 62] або як сукупність спеціально організованих дій політичного, правового, фінансово-економічного та іншого характеру з надання відповідних стимулів розвитку територій [6, с. 111].

Цей підхід умовно можна розділити на дві частини: соціально-регулятивний, у межах якого міжбюджетні відносини є інструментом забезпечення єдиного рівня споживання бюджетних послуг, вирівнювання бюджетної забезпеченості регіонів, та економіко-регулятивний, згідно з яким міжбюджетні відносини являють собою інструмент регулювання економічного розвитку регіонів, процесу відтворення суспільного продукту, стимулювання економічного зростання, розвитку інфраструктури, сприяння росту інвестиційної привабливості регіонів за рахунок фінансування конкретних промислових об'єктів, інвестиційних проектів у регіоні.

У межах регулятивного підходу міжбюджетні відносини спрямовані на формування власних фінансових ресурсів, відтворення фінансових потенціалів регіонів з метою зниження рівня їх дотаційності та усунення значної асиметрії економіко-соціального розвитку територій.

Результати дослідження вказаних підходів дозволили уточнити поняття міжбюджетні відносини, під якими слід розуміти відносини у вигляді фінансових потоків між державою, Автономною Республікою Крим, місцевим самоврядуванням в особі уповноважених бюджетним законодавством органів влади, з приводу розподілу та перерозподілу бюджетних коштів між ланками бюджетної системи з метою збалансування бюджетів, вирівнювання їх фінансової забезпеченості, виконання в інтересах населення покладених на них функцій та завдань при дотриманні мінімальних державних стандартів на всій території держави.

При дослідженні сутності міжбюджетних відносин виявлені суперечності та неузгодженості серед науковців щодо підпорядкованості та взаємозв'язку міжбюджетних відносин з такими поняттями, як «бюджетне регулювання» та «фінансове вирівнювання». Дослідження наукової літератури дозволило виділити 3 найбільш поширених підходи до розмежування зазначених понять (рис. 2).

У межах першого підходу (рис. 2, а) бюджетне регулювання розглядається як складова міжбюджетних відносин. Так, наприклад, Ю.М. Воробйов, І.В. Усков [5, с. 41] зазначають, що бюджетне регулювання – поняття більше вузьке, ніж міжбюджетні відносини. Міжбюджетні відносини виникають у процесі бюджетного регулювання, проте не обмежуються ним, вони охоплюють набагато ширший спектр питань взаємних відносин між різними рівнями влади [5, с. 41].

На відміну від цього, представники другого підходу [12, с. 23; 17, с. 28-29] визначають міжбюджетні відносини як одну зі складових бюджетного регулювання (рис. 2, б). На думку І.Я. Чугунова, бюджетне регулювання як одна з основних складових системи державного регулювання економіки є сукупністю функціональних фінансово-бюджетних та економічних елементів, таких як дохідна та видаткова частини бюджету, дефіцит (профіцит) бюджету, державний борг, податкове регулювання, міжбюджетні

відносини, економічні процеси в країні, зовнішнє економічне середовище та взаємозв'язки між ними [17, с. 28-29].

Рис. 2. Найбільш розповсюджені підходи до розмежування поняття «міжбюджетні відносини» з поняттями «бюджетне регулювання», «фінансове вирівнювання»

Джерело: розроблено автором.

Представники іншого підходу [4, с. 21] розглядають поняття «міжбюджетні відносини» та «фінансове вирівнювання» як тотожні (рис. 2, в). Як зазначає І.С. Волохова, доцільно ототожнювати поняття «фінансове вирівнювання» та «міжбюджетні відносини» з тією різницею, що перше використовується в зарубіжному досвіді, а друге – в Україні [4, с. 21].

Міжбюджетні відносини тісно пов'язано з такими поняттями, як «бюджетне регулювання», «регулювання міжбюджетних відносин» та «фінансове вирівнювання». Визначення поняття «регулювання міжбюджетних відносин» на відміну від поняття «міжбюджетні відносини» не знайшло свого відображення в жодному нормативному акті, в тому числі Бюджетному кодексі України. Кодекс зазначає тільки мету регулювання міжбюджетних відносин без визначення цієї категорії, що характеризує недосконалість правової бази щодо їх регулювання.

У науковій літературі під регулюванням міжбюджетних відносин розуміється процес, у ході якого впорядковуються фінансові можливості й потреби у бюджетних ресурсах органів влади різних рівнів та територій [4, с. 19]; процес упорядкування і регламентування розподільчих відносин, які складаються між органами влади й управління різних рівнів у бюджетній сфері [1, с. 79].

Деякі науковці [5, с. 33; 7, с. 33] розглядають регулювання міжбюджетних відносин як надання міжбюджетних трансфертів у вигляді дотацій, субвенцій, субсидій та додаткових доходів для остаточного збалансування місцевих бюджетів після первісного розподілу доходів і видатків. Така позиція є досить вузькою та ототожнює регулювання міжбюджетних відносин із фінансовим вирівнюванням.

На нашу думку, регулювання міжбюджетних відносин є ширшим поняттям, що охоплює багато напрямків, а не тільки надання міжбюджетних трансфертів. Відповідно до словника регулювання – це дія за значенням регулювати; керування, що полягає у забезпеченні наближення значень параметрів об'єкта керування до заданих значень. Регулювати означає впорядковувати що-небудь, керувати чимось, підкоряючи його відповідним правилам, певній системі [3, с. 1207].

У зв'язку з цим, на наш погляд, регулювання міжбюджетних відносин являє собою здійснення впливу на міжбюджетні відносини з боку державних органів влади залежно від стратегії економічного та соціального розвитку країни, інтересів політичної влади, стану розвитку адміністративно-територіальних одиниць із використанням відповідних

інструментів з метою приведення їх у відповідність до запланованих кількісно-якісних параметрів.

Дослідження сутності бюджетного регулювання свідчить, що більшість науковців розглядають його у вузькому змісті, обмежуючи межами регулювання міжбюджетних відносин. Науковці розглядають його переважно як процес розподілу (розмежування податкових та неподаткових доходів) та перерозподілу (надання різних видів фінансової допомоги) фінансових ресурсів між бюджетами різного рівня з метою вирівнювання дохідної бази бюджетів до мінімально необхідного рівня [5, с. 40; 15, с. 87; 16, с. 66] або як процес збалансування доходів та видатків бюджетів різних рівнів по вертикалі та по горизонталі, тобто вирівнювання їх фінансових можливостей [4, с. 19; 7, с. 33; 8, с. 34; 10, с. 395]. На думку М.Г. Полозкова [14, с. 30], бюджетне регулювання слід розглядати як регулювання відносин між бюджетами різного рівня, яке включає такі елементи системи міжбюджетних відносин, як взаємні розрахунки, фінансова допомога й регулюючі податки.

У тлумачному словнику української мови бюджетне регулювання також надано у вузькому значенні, як система перерозподілу коштів між бюджетами; передача частини фінансових ресурсів бюджетів вищих рівнів бюджетам нижчих рівнів для збалансування останніх [3, с. 1207].

На наш погляд, обмеження бюджетного регулювання межами регулювання міжбюджетних відносин є недоцільним. З одного боку, така позиція не є помилковою, проте з іншого – вона є неповною. Бюджетне регулювання здійснює фінансовий вплив на всю сукупність бюджетних відносин у країні, а не тільки на міжбюджетні відносини. Тобто поза увагою цих науковців залишається важлива частина відносин між фізичними, юридичними особами та державою.

У цьому зв'язку ми повністю поділяємо позицію І.Я. Чугунова [17, с. 28-29], який розглядає бюджетне регулювання як одну з основних складових системи державного регулювання, що дає змогу впливати на обсяг сукупного попиту в економіці, темпи й пропорції економічного розвитку та включає, крім міжбюджетних відносин, інші елементи: дохідну та видаткову частини бюджету, дефіцит (профіцит) бюджету, державний борг, податкове регулювання, економічні процеси в країні, зовнішнє економічне середовище та взаємозв'язки між ними. Міжбюджетне регулювання є лише однією зі складових бюджетного регулювання.

Фінансове вирівнювання розглядається як вирівнювання бюджетної забезпеченості або фінансового становища територій з метою забезпечення конституційних прав громадян на одержання бюджетних послуг гарантованого державою обсягу та якості поза залежністю від території проживання [7, с. 33; 15, с. 136]; процес скорочення територіальної асиметрії у бюджетних видатках [13, с. 267; 14, с. 38] або процес усунення фіскальних дисбалансів за допомогою перерозподілу фінансових ресурсів по вертикалі між ланками бюджетної системи і по горизонталі між різними територіями [4, с. 20; 9, с. 103; 10, с. 306].

На думку О.П. Кириленко [13, с. 278], у складних процесах бюджетного регулювання треба виокремлювати вертикальне та горизонтальне бюджетне регулювання. При цьому основний зміст горизонтального бюджетного регулювання полягає у фінансовому вирівнюванні бюджетів за територіальним критерієм, тобто фінансове вирівнювання є складовою процесів бюджетного регулювання і тотожне горизонтальному бюджетному регулюванню.

Відповідно до тлумачного словника вирівнювання – дія за значенням вирівнювати, вирівнювати – робити що-небудь рівним, без заглибин, виступів і т. ін.; зробити рівним по вертикалі або горизонталі положення кого-, чого-небудь [3, с. 148]. За таким значенням

фінансове вирівнювання може трактуватись як вирівнювання бюджетної спроможності регіонів або вирівнювання доходів із видатками в межах одного бюджету, тобто як горизонтальне, так і вертикальне фінансове вирівнювання відповідають тлумаченню цього слова.

О.Є. Суглобов, Ю.І. Черкасова, В.А. Петренко [15, с. 87] розглядають фінансове вирівнювання як один з методів здійснення бюджетного регулювання, оскільки включають до складу бюджетного регулювання, крім порядку розподілу доходів та видатків між бюджетами, систему вирівнювання дохідних та видаткових частин кожного бюджету. На фінансове вирівнювання як одну зі складових міжбюджетного регулювання вказують також Є.Г. Данченко, А.В. Літвінова, Ю.М. Воробйов, І.В. Усков [5, с. 41; 7, с. 33].

У той же час Ю.М. Воробйов, І.В. Усков не вбачають різниці між бюджетним регулюванням та бюджетним вирівнюванням [5, с. 38], а В.І. Кравченко зазначає, що бюджетне регулювання в окремих рисах є синонімом поняття «фінансове вирівнювання», яке використовується в практиці зарубіжних країн [10, с. 395].

Таким чином, проведене дослідження сутності категорій «регулювання міжбюджетних відносин», «бюджетне регулювання» та «фінансове вирівнювання» дозволило виділити такі найбільш поширені підходи до їх розмежування (рис. 3).

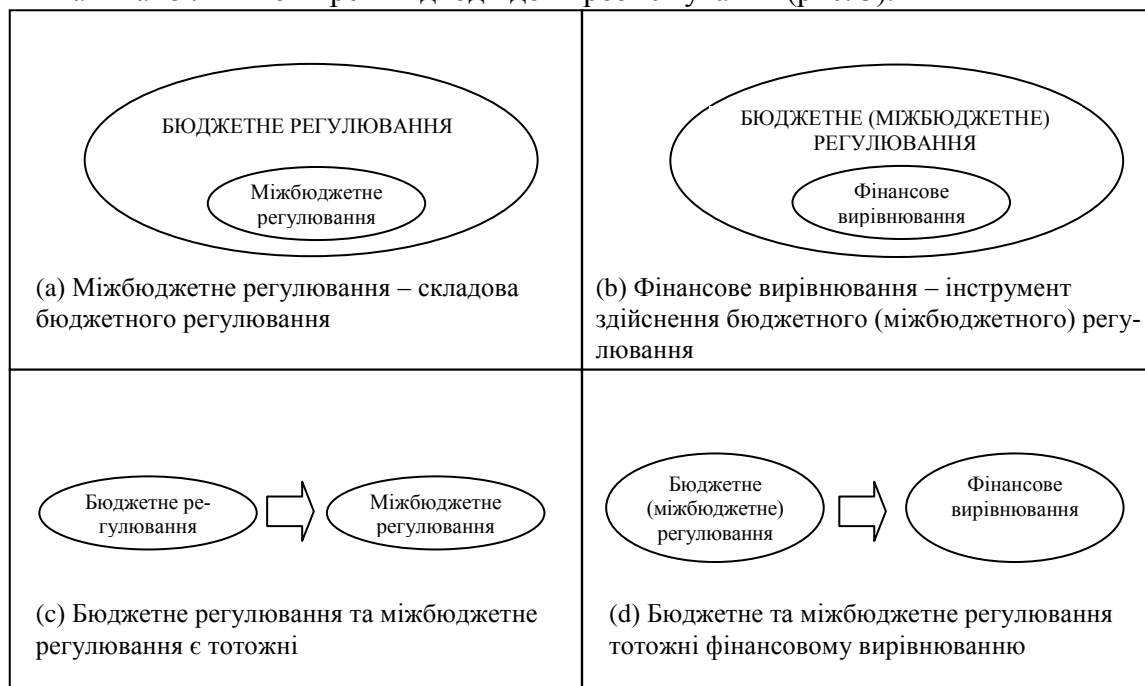

Рис. 3. Найбільш розповсюджені підходи до розмежування понять «міжбюджетне регулювання», «бюджетне регулювання» та «фінансове вирівнювання»

Джерело: розроблено автором.

Бачення авторів щодо взаємозв'язку понять «бюджетне регулювання», «регулювання міжбюджетних відносин» та «фінансове вирівнювання» представлено на рис. 4.

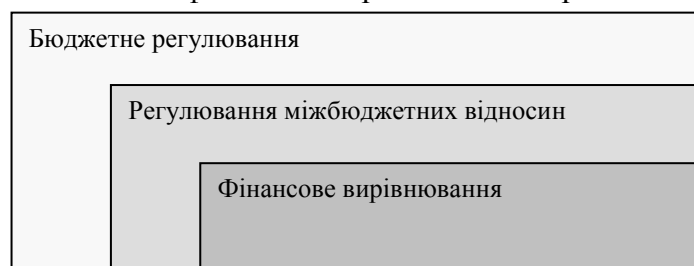

Рис. 4. Взаємозв'язок між бюджетним регулюванням, регулюванням міжбюджетних відносин та фінансовим вирівнюванням

Джерело: розроблено автором.

На наш погляд, міжбюджетні відносини є ширшим поняттям за міжбюджетне регулювання. Міжбюджетні відносини – це зв'язки між бюджетами різного рівня, сформовані під час заснування бюджетної системи. Регулювання ж міжбюджетних відносин – це процес, який виникає у сфері міжбюджетних відносин, цілеспрямований вплив на них з боку органів державної влади. Міжбюджетне регулювання є частиною міжбюджетних відносин, які виникають під час збалансування місцевих бюджетів шляхом закріплення за ними додаткових джерел доходів або надання фінансової допомоги у вигляді міжбюджетних трансфертів.

У той же час під фінансовим вирівнюванням, на наш погляд, доцільно розуміти надання фінансової допомоги бідним у фінансовому сенсі територій для вирівнювання бюджетної забезпеченості регіонів до середнього по країні рівня або до мінімального рівня бюджетної забезпеченості. Фінансове вирівнювання вважаємо одним з інструментів регулювання міжбюджетних відносин. Як справедливо зазначає Є.Г. Данченко, А.В. Литвинова, «міжбюджетне регулювання не обмежується вирівнюванням бюджетної забезпеченості територіальних утворень, де вона менше мінімально необхідного рівня. У його функції входять також відшкодування бюджетам додаткових видатків або втрат доходів, викликаних рішеннями, прийнятими органами влади іншого рівня, і можлива пайова участь бюджетів вищого рівня у видатках нижчих бюджетів, маючи на увазі стимулювання, пріоритетних (найбільше соціально значимих) з позиції вищих органів влади напрямків витрачання коштів цих бюджетів» [7, с. 33].

Бюджетне регулювання не можна обмежувати межами регулювання міжбюджетних відносин, оскільки це одна з форм державного регулювання економіки, яка містить також інші складові. Як бюджетні та міжбюджетні відносини співвідносяться як частина та ціле, так і бюджетне та міжбюджетне регулювання також повинні співвідноситися як частина та ціле.

Висновки і пропозиції. Методологічним базисом регулювання міжбюджетних відносин є понятійний апарат, що охоплює такі категорії, як «міжбюджетні відносини», «регулювання міжбюджетних відносин», «фінансове вирівнювання». Сформований понятійний апарат передбачає трактування ознак та мети міжбюджетних відносин. Виділено основні ознаки міжбюджетних відносин: фінансові відносини, пов'язані з формуванням та використанням бюджетних коштів; розподіл дохідних джерел, видаткових повноважень і обсягів фінансової допомоги між рівнями бюджетної системи; механізм узгодження інтересів центральних та місцевих органів влади; визначення видатків та доходів держави і місцевого самоврядування, делегованих повноважень та політики фінансового вирівнювання; інструмент здійснення ефективно соціально-економічної політики держави. Головною метою визначено спрямованість на забезпечення бюджетів фінансовими ресурсами, збалансування державних та місцевих інтересів, вирівнювання бюджетної забезпеченості та соціально-економічного розвитку регіонів.

Список використаних джерел

1. Бак Н. А. Міжбюджетні відносини як складова бюджетного регулювання / Н. А. Бак // *Фінанси України*. – 2002. – № 5. – С. 78-82.
2. *Бюджетний кодекс України* від 08.07.2010 № 2456-VI // *Відомості Верховної Ради України*. – 2010. – № 50-51. – Ст. 572.
3. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
4. *Волохова І. С.* Міжбюджетні відносини в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку / І. С. Волохова. – Одеса : Атлант, 2010. – 234 с.
5. *Воробйов Ю. М.* Міжбюджетні відносини в Україні / Ю. М. Воробйов, І. В. Усков. – Сімферополь : ВД «АРІАЛ», 2010. – 276 с.

6. *Гринкевич Л. С.* Теоретико-методологические основы формирования современной системы межбюджетных отношений в региональных системах / Л. С. Гринкевич, В. В. Казаков, Н. А. Урман. – Томск : Изд-во НТЛ, 2010. – 420 с.
7. *Данченко Е. Г.* Развитие межбюджетных отношений в Российской Федерации : [монография] / Е. Г. Данченко, А. В. Литвинова. – Шахты : ГОАУ ВПО «ЮРГУЭС», 2009. – 87 с.
8. *Загорський В. С.* Бюджетна система та оподаткування в Україні: проблеми розвитку : [монографія] / В. С. Загорський. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2008. – 288 с.
9. *Зайчикова В. В.* Місцеві фінанси України та європейських країн / В. В. Зайчикова. – К. : НДФІ, 2007. – 299 с.
10. *Кравченко В. І.* Місцеві фінанси України : [навч. посіб.] / В. І. Кравченко. – К. : Знання, КОО, 1999. – 487 с.
11. *Лунина И.* Межбюджетные отношения в Украине: концептуальные подходы к реформированию / И. Лунина // Экономика Украины. – 2002. – № 5. – С. 10-16.
12. *Макогон В. Д.* Основи регулювання міжбюджетних відносин / В. Д. Макогон // Економіка. Фінанси. Право. – 2010. – № 12. – С. 21-24.
13. *Місцеві фінанси* : [підручник] / за ред. О. П. Кириленко. – К. : Знання, 2006. – 677 с.
14. *Полозков М. Г.* Межбюджетные отношения в федеративном государстве : [монография] / М. Г. Полозков. – Новосибирск : Изд-во СибАГС, 2009. – 124 с.
15. *Суглобов А. Е.* Межбюджетные отношения в Российской Федерации : [учеб. пособие для студентов вузов] / А. Е. Суглобов, Ю. И. Черкасова, В. А. Петренко. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2010. – 263 с.
16. *Фаттиева А. Р.* Межбюджетные отношения в условиях федерализма : [монография] / А. Р. Фаттиева, Д. М. Гаджикурбанов. – Ижевск : Изд-во ИжГТУ, 2005. – 144 с.
17. *Чугунов І. Я.* Бюджетний механізм регулювання економічного розвитку / І. Я. Чугунов. – К. : НІОС, 2003. – 488 с.